

УДК 930. 2 : Т 1(4УКР)6-1(4 УКР)52-231 "1907/1914"

МУРАВІК ГАННА,

*аспірант кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії
Донецького національного університету*

ПЕРЕТВОРЕННЯ В СЕРЕДОВИЩІ ПРОМИСЛОВОГО РОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ (1907-1914 рр.): СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття стосується історіографії перетворень у середовищі промислового робітництва України 1905-1914 рр. Увага автора зосереджена на висвітленні та порівнянні дослідницьких підходів дореволюційних, радянських і сучасних авторів до вивчення становища одного з найбільших соціальних класів - пролетаріату. Дореволюційні історики передусім накопичували статистичну інформацію з проблеми, аналіз та узагальнення виконали вже радянські дослідники. На базі напрацювань попередників сучасні історики демонструють нестандартні підходи до проблеми, свіжі думки та висновки без нальоту ідеології. У статті доводиться неповнота аналізу наукового доробку істориків кількох поколінь, із чого випливає подальша необхідність конструктивного дослідження проблеми.

Ключові слова: історіографія; пролетаріат; рівень життя; умови праці; тривалість робочого дня; робітниче законодавство.

Постановка проблеми. Сучасне розуміння основних принципів історіографічного дослідження передбачає різнобічний підхід до проблеми, що вивчається. Необхідною складовою виступає аналіз та узагальнення історичних праць попередників. Представлена стаття присвячена стану висвітлення в працях дореволюційних, радянських та сучасних істориків соціально-економічних, політичних, етнічних змін у середовищі промислового робітництва України в 1907-1914 рр. Робітництво України опинилося в полі зору дослідників не випадково - унаслідок економічного зростання, за рахунок промислового піднесення окремих регіонів Російської імперії відбувся перехід до капіталістичної моделі господарювання, в основі якої перебували два нові класи: власники підприємств - буржуазія та наймані робітники - пролетаріат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На жаль, на сьогодні немає комплексних досліджень, які б висвітлювали загальну палітру дореволюційних, радянських та сучасних праць із проблеми. До характеристики робітничого середовища початку ХХ ст. за радянської доби звертався Л. М. Іванов, який у першому розділі праці "К вопросу о формировании пролетариата Украины" надав розгорнутий аналіз робіт радянських дослідників, наголосивши на широкій джерельній базі, великому обсязі фактичного матеріалу та опрацьованих архівних документів [12]. Сучасні історіографічні розвідки О. П. Реєнта, М. В. Ботушанського, С. А. Євсєнко, Д. М. Шебаніц присвячені, передусім, аналізу напрацювань дослідників радянської доби щодо становища промислових робітників України. О. П. Реєнт, В. М. Ботушанський проаналізували основні етапи вивчення радянськими дослідниками історії робітництва, простежуючи еволюцію радянської історичної думки на прикладі відображення подій революції початку ХХ ст. С. А. Євсєнко, Д. М. Шебаніц провели комплексний аналіз надбань і недоліків вивчення становища промислових робітників України напередодні Першої світової війни в працях радянських авторів [50]. Наразі по-

стала необхідність створення узагальнюючих історіографічних праць, які б проаналізували та порівняли дослідницькі напрямки кількох поколінь істориків.

Мета представленої розвідки полягає в аналізі та порівнянні поглядів науковців на перетворення в середовищі промислового робітництва в 1907-1914 рр.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. остаточно оформилося промислове виробництво в Російській імперії. На загальному економічному тлі виділялися декілька промислових центрів, серед яких помітне місце посідав Південь - Катеринославська, Київська, Херсонська губернії, де промислові робітники за кількісним показником домінували серед інших верств населення. На період 1907-1914 рр. припав пік чисельності робітничих загонів. Ці кількісні показники досить ретельно розглядали дореволюційні автори. Так, за підрахунками В. Е. Варзара, у провідних галузях промисловості та на транспорті працювало 3,4 млн осіб. Із них в українських губерніях - 253 тис. осіб, що складало 14 % загальної кількості [5]. А. К. Пажитнов дещо переглянув надані показники в бік збільшення. На його думку; неможливо мати повного уявлення про місце робітничого класу в соціальній структурі суспільства без урахування сімей робітників. Якщо враховувати, що пересічна робітнича сім'я в Україні мала 1-2 дитини, то пролетарське населення складе від 48 до 64 млн осіб або 32-43 % усього населення країни [38].

Важливою складовою перетворень у середовищі промислових робітників стало те, що переважна більшість промислових робітників остаточно розірвала зв'язки із землею та напівселянським веденням господарства. Радянський дослідник Л. М. Іванов у своїй монографії зазначив, що на 1908 р. у Московській губернії на польові сезонні роботи відходило 4,5 % робітників, а на Півдні Російської імперії цей показник складав не більше 10 % на фабриках і заводах та 20 % на шахтах [12]. Причому автор пояснював сезонний відхід промислових робітників не прив'язаністю до власного земельного наділу, а намаганням знайти роботу у

господарствах поміщиків і заможних селян, тим самим змінити сферу діяльності, що було викликано вкрай низькими заробітками та складними умовами праці в гірничо-заводському виробництві.

Як зазначає І. М. Пушкарьова, унаслідок економічної депресії 1907-1910 рр. у промислових регіонах України відбувалося скорочення виробництва та робочих місць. Особливо зростання безробіття спостерігалося серед гірничопромислових робітників і металістів. До кінця 1909 р. на Київщині було 11 тис. безробітних, на Полтавщині - майже 8 тис., на Катеринославщині - 15 тис. У кризовій ситуації погіршилися й умови праці робітників. І. М. Пушкарьова, спираючись на статистичні дані та архівні матеріали заводських звітів, зазначає, що, незважаючи на скорочення робочого дня в період 1905-1907 рр. до 9-10 годин на фабриках і заводах і до 8 годин на підземних шахтних роботах, фактично робочий день у період економічної кризи 1907-1911 рр. становив на металургійних підприємствах 10 годин, машинобудівних заводах - 11 годин, а для підсобних робітників - понад 12 годин. Зазвичай у промислових районах України робочий день дорослого складав 9 годин, а підліток працював 7 годин. Однак при наведенні цих даних авторка вказує на їх усереднення - на різних підприємствах одного й того самого промислового району тривалість робочого дня могла суттєво відрізнятись [43].

Л. Г. Мельник зауважує, що, окрім понаднормових робіт, існували ще інші приховані від статистики способи збільшення робочого дня: скорочення обідньої перерви при збереженні звичайних робочих годин, затримання закінчення зміни, прибирання виробничого місця в понаднормовий час та інше [31].

Важливим показником соціально-економічного становища промислового робітництва виступає рівень заробітної плати. У період 1901-1910 рр. за підрахунками дореволюційних економістів рівень платні робітнику на металургійному заводі неухильно зростає від 201 руб. на рік у 1901 р. до 242 руб. у 1910 р. В. Е. Варзар на сторінках "Вестника финансов, промышленности и торговли" порівнює середній заробіток промислових робітників різних промислових районів імперії. Так, у Катеринославській губернії середній заробіток робітника складав 300-400 руб. на рік, а робітники Курської, Тамбовської, Пензенської, Подільської, Чернігівської губерній отримували в середньому 110 руб [49]. Така розбіжність в оплаті праці була однією з вагомих причин відпливу робітників із цих регіонів до більш успішних промислових осередків України.

Унаслідок робітничих виступів у рамках революції 1905-1907 рр. удалося легалізувати професійні спілки. Із цього питання авторський колектив радянських дослідників на чолі з Ю. Е. Кондуфором наголошував, що всі зусилля уряду й промисловців періоду реакції були спрямовані на обмеження прав і свобод робітників та закриття профспілкових організацій. Причина такої поведінки влади криється, на думку авторів, у величезному ринку найманої праці в Російській імперії. Підприємці Донбасу не цінували робочої сили, легко звільняли та винаймаючи нових робітників. У боротьбі з робітничими виступами власники підприємств використовували всі можливості економічної боротьби - масові звільнення, локаути, створення списків "неблагонадійних" та інше [30].

Однак сучасні дослідники, на відміну від своїх попередників, відзначають, що промисловці не тільки боролися з робітничими виступами, а й намагалися знайти спільну мову з робітничими загонами. Так, дослідник

А. М. Міхненко зазначає, що Всеросійська спілка представників промисловості й торгівлі на з'їзді в 1907 р. запропонувала встановити премії для робітників у розмірі недільного заробітку за умов відсутності прогулів і страйків протягом двох місяців, застосовуючи таким чином не лише примус, а й важелі економічного впливу. Крім того, Спілка вимагала від власників підприємств пояснення стосовно кожного випадку страйкування робітників, аналізуючи інформацію та роблячи висновки стосовно страйкарів і власників підприємств [29].

О. Б. Шляхов зазначав, що репресивно-каральні заходи уряду навіть у роки політичної реакції не були єдиним засобом протистояння робітничим виступам. На окремих підприємствах Катеринославщини створювалися спеціальні фонди для грошового заохочення робітників, встановлювалася система виплат за "вислугу років", перебудовувалися та оснащувалися робітничі казарми, створювалися школи для дітей робітників і ремісничі навчальні заклади при фабриках, клуби, заводські бібліотеки, ясла для малюків. Не залишився поза увагою дослідників факт видання кадровим робітникам премій у вигляді місячних окладів [51]. І. В. Довжук відзначав діяльність уряду щодо врегулювання робітничого питання шляхом прийняття законопроектів. Так, навесні 1908 р. вийшов законопроект про грошову компенсацію при нещасних випадках на виробництві та забезпечення на випадок хвороби [9].

Закордонні дослідники не залишаються осторонь проблем становлення та розвитку промислового робітництва в індустріальних регіонах Російської імперії. Серед них слід зазначити праці Л. Хаймсона - спеціаліста з проблем російської соціал-демократії, соціальної структури буржуазного суспільства, засновника цілої школи американських дослідників історії робітничого та суспільного руху передреволюційної та революційної Росії. В одній зі статей, присвячених промислому робітництву ключових економічних центрів Російської імперії, автор зауважив, що промисловці з метою підвищення якості праці застосовували технічні новинки виробництва, покращували умови праці робітників, збільшували кількість станків і переглядали розцінки оплати праці. Л. Хаймсон справедливо зауважив, що такі прогресивні перетворення відбувалися не через надмірну турботу капіталістів становищем найманих робітників, а передусім з метою збільшення прибутків інтенсивним методом ведення господарства [42].

Однією з важливих рис становища робітництва 1907-1914 рр. стала зміна страйкових вимог. На відміну від радянських авторів, які наголошували на домінуванні політичного компоненту в усіх вимогах робітників, сучасні дослідники доходять протилежних висновків. Так, Д. М. Шибаніц наводить дані, що в ході економічних страйків періоду післяреволюційної реакції переважна більшість вимог стосувалася врегулювання питання про форму заробітної плати, терміни її видачі, понаднормові години праці, відповідність розміру заробітної плати реальним умовам життя робітників, системи штрафів і покарань, дитячої та жіночої праці на підприємствах. Авторка відзначає, що в період назрівання революції вимоги робітництва мали категоричний характер, а безпосередньо після революційного спаду стали більш компромісними [51].

Висновки

1. Аналіз представленої літератури з питання свідчить про те, що в цілому переважна більшість дослідників оцінюють окреслений історичний період як важ-

ливий етап розвитку промислового робітництва України з огляду на факт остаточного формування промислових робітників у ролі потужної соціальної верстви населення.

2. У процесі дослідження вивчення змін у робітничому середовищі в період 1907-1914 рр. можна простежити таку послідовність: дореволюційні автори займалися накопиченням статистичних даних, спогадів учасників подій, описових матеріалів, що лише констатували факти; історики радянської доби поступово відходили від накопичення інформації до її дослідження, аналізу, систематизації та узагальнення, що особливо чітко видно в 70-80-х рр. XX ст. у період створення колективних праць. Сучасні дослідники, спираючись на напрацювання своїх попередників, розглядають перетворення у робітничому середовищі під новим кутом зору, без ідеологічного нашарування радянської доби.

3. На сьогодні існує необхідність створення узагальнюючих історіографічних праць, завдання яких полягають б у систематизації, узагальненні та порівнянні напрацювань, дослідницьких підходів декількох поколінь істориків з проблеми становища промислових робітників України в період 1907-1914 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахов В. І. Пролетаріат Харкова в трьох революціях / В. І. Астахов, Ю. Ю. Кондуфор. - Харків : Книжкове вид-во, 1959. - 279 с.
2. Альохін Д. Революція 1905-1907 рр. на Україні. Бібліографічний показник / Д. Альохін. - К. : Міністерство культури УРСР. Державна історична бібліотека УРСР, 1955. - 40 с.
3. Авангардная роль пролетариата в революционном движении России (1895-1917 гг.) : сб. трудов / [ред. коллегия: проф. Е. А. Кургинян (отв. ред.) и др.]. - М. : Наука, 1973. - 117 с.
4. Воскресенский А. А. Революционная борьба рабочих Харьковского паровозостроительного завода (1895-1917 гг.). Краткий исторический очерк / А. А. Воскресенский. - Харьков : Изд-во Харьковского ун-та, 1958. - 238 с.
5. Варзар В. Е. Обрабатывающая и фабрично-заводская промышленность империи к началу 1909 года / В. Е. Варзар // Вестник финансов, промышленности и торговли. - 1911. - Вып. 1. - С. 63.
6. Горин П. Очерки по истории советов рабочих депутатов в 1905 г. / П. Горин. - М. : Изд-во Коммунистического ун-та им. Я. М. Свердлова, 1925. - 316 с.
7. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60-70-х років XIX ст. / І. О. Гуржій. - К. : Наук. думка, 1968. - 191 с.
8. Гуржій І. О. Героїчне минуле і славне сучасне робітничого класу України / І. О. Гуржій, О. С. Кудлай. - К. : Наук. думка, 1971. - 48 с.
9. Довжук І. В. Індустріальний Донбас в історії розвитку Наддніпрянської України (друга половина XIX - початок XX ст.) / І. В. Довжук. - Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. - 364 с.
10. Євсеєнко С. А. Революційні події 1905-1907 рр. в Україні в історіографії (сучасний погляд на радянську концепцію) / С. А. Євсеєнко. - К. : МАУП, 2005. - 194 с.
11. Замковий П. В. У полум'ї революцій: робітничий клас України у трьох російських революціях / П. В. Замковий, В. Г. Сарбей. - К. : Радянська школа, 1987. - 143 с.
12. Иванов Л. М. К вопросу о формировании пролетариата Украины / Л. М. Иванов. - М. : Наука, 1962. - 364 с.
13. Ильин В. М. Социально-экономическая статистика как источник по истории рабочего движения на Украине (1900-1914 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01 "История" / В. М. Ильин. - К., 1977. - 28 с.
14. Кирьянов Ю. И. Рабочие Юга России: 1914 - февраль 1917 г. / Ю. И. Кирьянов. - М. : АН СССР Институт истории СССР, 1971. - 360 с.
15. Кирьянов Ю. И. Жизненный уровень рабочих России (конец XIX - начало XX в.) / Ю. И. Кирьянов. - М. : Наука, 1979. - 287 с.
16. Кирьянов Ю. И. Факторы мотивации труда в российской фабрично-заводском законодательстве: 1835-1917 гг. / Ю. И. Кирьянов // Экономическая история. Обзорение. - 2000. - № 4. - С. 14-21.
17. Кириленко С. Пролетариат в революции 1905 года : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01 "История" / С. Кириленко. - К., 1953. - 20 с.
18. Кравчук М. Спільна боротьба українського та російського пролетаріату у революції 1905-1907 рр. / М. Кравчук, П. Шморгун // Товариство для поширення політичних та наукових знань Української СРСР. Серія І. - 1955. - № 11. - С. 31-32.
19. Крестовская Н. Н. Рабочее движение на Украине в период отступления первой российской революции : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01 "История" / Н. Н. Крестовская. - Одесса, 1986. - 15 с.
20. Куниця З. М. Робітники України в суспільно-політичному русі (60-80-ті роки XIX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія" / З. М. Куниця. - К., 2004. - 16 с.
21. Кизченко В. И. Культурный облик пролетариата Украины в период империализма / В. И. Кизченко ; [отв. редактор В. Г. Сарбей]. - К. : АН УССР, Ин-т истории, 1990. - 228 с.
22. Лось Ф. Е. Стан і завдання вивчення революції 1905-1907 рр. на Україні / Ф. Е. Лось, Л. В. Олійник // Український історичний журнал. - 1965. - № 1. - С. 17-21.
23. Лось Ф. Е. Формування робітничого класу на Україні / Ф. Е. Лось. - К. : Наука, 1949. - 273 с.
24. Лось Ф. Е. Керівна роль робітничого класу у визвольній боротьбі українського народу проти царизму і капіталістичного гноблення / Ф. Е. Лось. - К. : Держполітвидав УРСР, 1950. - 48 с.
25. Лось Ф. Е. Спільна боротьба російських та українських робітників проти царату і капіталістичного гніту. До 300-річчя возз'єднання України з Росією / Ф. Е. Лось. - К. : Державне вид-во політичної літ-ри УРСР, 1954. - 66 с.
26. Лавров Ю. Рабочие металлургической промышленности Украины и их революционная борьба в 1895-1904 гг. / Ю. Лавров. - К. : Наука, 1967. - 211 с.
27. Лещенко М. І. У творення союзу робітничого класу і селянства роки першої російської революції (до 70-річчя революції 1905-1906 рр. у Росії) / М. І. Лещенко. - К. : Знання, 1964. - 47 с.
28. Мартов Л. Рабочее дело в России / Л. Мартов. - СПб. : Изд-во Е. М. Алексеевой, 1906. - 95 с.
29. Михненко А. М. Історія Донецького басейну: друга половина XIX - початок XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія" / А. М. Михненко. - К., 1996. - 24 с.
30. Модестов В. В. Рабочие Донбасса в трех революциях / В. В. Модестов. - М. : Мысль, 1974. - 268 с.
31. Мельник Л. Г. Формирование рабочего класса на Украине: транспортный пролетариат в 60-90-е годы XIX ст. / Л. Г. Мельник. - К. : Высшая шк., 1988. - 102 с.
32. Мотренко В. Г. Рабочее движение на Украине накануне первой русской революции (1900-1914) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01 "История" / В. Г. Мотренко. - К., 1966. - 18 с.
33. Нарочинский А. А. Историография революции 1905-1907 гг. Основные итоги и задачи изучения / А. А. Нарочинский // Актуальные проблемы советской историографии первой русской революции. Сборник статей. - М. : Наука, 1978. - 621 с.

34. Нариси з історії пролетаріату СРСР. Пролетаріат царської Росії / [за ред. А. М. Панкратової]. - Харків : Політвидав "Пролетар", 1931. - 216 с.
35. Нагорная Л. Рабочее движение в Херсонской губернии в период нового революционного подъема 1910-1914 гг. : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01 "История" / Л. Нагорная. - К., 1962. - 16 с.
36. Нестеренко А. А. Очерки истории промышленности и положения пролетариата Украины в конце XIX - начале XX в. / А. А. Нестеренко. - М. : Госполитиздат, 1954. - 308 с.
37. Николаенко А. Краткая история рабочего класса в России / А. Николаенко ; [под ред. И. Флеровского]. - М., Л. : Гудок, 1926. - 323 с.
38. Пажитнов А. К. Статистические материалы по положению рабочих на 1907-1909 гг. / А. К. Пажитнов. - М. : Московский торговый дом, 1910. - 124 с.
39. Панкратова А. М. Развитие капитализма в России и возникновение рабочего движения / А. М. Панкратова. - М. : Издат. типография им. А. Тимошенко, 1947. - 80 с.
40. Подов В. И. История города Лисичанска / В. И. Подов. - Луганск : Альма-матер, 1999. - 373 с.
41. Подов В. И. Первые шахтеры и металлурги Донбасса / В. И. Подов. - Луганск : Світлиця, 2007. - 51 с.
42. Потолов С. И. Рабочие Донбасса в XIX в. / С. И. Потолов ; [отв. ред. Р. Ш. Ганемин]. - М-Л. : Изд-во АН СССР, 1963. - 256 с.
43. Пушкарева И. М. Рабочее движение в России в период реакции (1907-1910 гг.) / И. М. Пушкарева. - М. : Наука, 1989. - 242 с.
44. Рабочий класс России от зарождения до начала XX в. / [под ред. Ю. И. Кирьянова]. - М. : Наука, 1989. - 751 с.
45. Рабочее движение на Украине в годы нового революционного подъема (1910-1914 гг.) : сб. документов и материалов. - К. : Госполитиздат УССР, 1959. - 510 с.
46. Робітничий рух на Україні у роки реакції (червень 1907 - жовтень 1917 рр.) : зб. документів. - К. : Наук. думка, 1965. - 438 с.
47. Рашин А. Г. Формирование промышленного пролетариата в России / А. Г. Рашин. - К. : Наук. думка, 1965. - 438 с.
48. Рабочие и интеллигенция России в эпоху реформ и революций 1861 - февраль 1917 гг. // Рабочие и революция 1905-1907 гг. : сб. науч. Трудов международной конференции / [под ред. С. И. Потолова]. - СПб. : Альтаир, 1997. - 613 с.
49. Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1905 г. / [составил фабричный ревизор В. Е. Варзар]. - СПб. : Типография В. Кирбаума, 1908. - 111 с.
50. Шебаніц Д. М. Промисловий розвиток Донбасу у другій половині XIX - на початку XX ст.: радянська історіографія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія" / Д. М. Шебаніц. - Донецьк, 2010. - 20 с.
51. Шляхов О. Б. Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX - початок XX ст.) / О. Б. Шляхов. - Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ін-т ім. О. Гончара, 2010. - 243 с.
52. Євсєєнко С. А. Революційні події 1905-1907 років в Україні в історіографії (сучасний погляд на радянську концепцію) / С. А. Євсєєнко. - К. : МАУП, 2005. - 194 с.

Муравик Анна,

*аспірант кафедри історіографії, історикознавства, археології та методики викладання історії
Донецького національного університету*

ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В СРЕДЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ РАБОЧИХ УКРАИНЫ (1907-1914 гг.): ПОЛОЖЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье рассмотрена историография преобразований в среде промышленных рабочих Украины 1905-1914 гг. Внимание автора сосредоточено на сравнении исследовательских подходов дореволюционных, советских и современных авторов к изучению одного из крупнейших социальных классов - пролетариата. Дореволюционные историки прежде накапливали статистическую информацию по проблеме, анализом же занимались исследователи. На базе наработок предшественников современные историки демонстрируют нестандартные подходы к проблеме, свежие мысли и выводы без налета идеологии. В статье доказывается неполнота анализа научного наследия историков нескольких поколений, из чего следует дальнейшая необходимость конструктивного исследования проблемы.

Ключевые слова: пролетариат; промышленники; уровень жизни; условия труда; продолжительность рабочего дня; рост заработной платы; направления в исследовании; историография.

Muravik Anna,

*postgraduate student of historiography, source, archeology and history teaching methods Department
of Donetsk National University*

CONVERSION AMONG INDUSTRIAL WORKERS OF UKRAINE (1907-1914): STATUS AND PROSPECTS OF RESEARCH

The present article analyses the research papers devoted to changes in industrial workers' states of Ukraine during 1905-1914. Current understanding of the basic principles of historiographical studies stipulates a many-sided approach to the studied problem. The analysis and generalization of extensive sweep of historical papers belonged to the historians of several generations outstand as an essential component. The presented article is devoted to presentation of the social and economic, political, ethnic changes in the environment of industrial workers of Ukraine in 1907-1914 in the papers of pre-revolutionary, Soviet and modern historians. It is no coincidence that the workers of Ukraine came into view of the researchers- a change-over to capitalistic business model took place in consequence of economic growth and due to industrial advance of separate regions of Russian Empire in which there are two new classes: owners of enterprises - bourgeoisie and wage and salary workers - proletariat.

A problem of the growth of a number of industrial workers in Ukraine in the period after revolution 1905-1907 in the terms of evolution of value judgments of this issue in the environment of historian was considered in the pages of the research. That fact that the overwhelming majority of industrial workers definitively severed ties with land and semi-agricultural sector was not remained out of view of the researchers. In the vast majority of papers there was traced the unified tendency- in estimating of the socio-economic state of industrial workers a salary level and unemployment index are considered. It should be emphasized that historians of the Soviet time pointed up the enterprises' drive against demonstration of labour solidarity, strike movements and trades unions. In contradistinction to them the modern researchers draw attention not to repressive-punitive measures of the government and enterprises but to democratic ways of search of understanding between two social classes. The foreign researchers do not leave aside the problems of the research of formation and development of industrial workers in the industrial regions of Russian Empire. They pointed out that progressive transformations were executed not through the capitalists' excessive jealousy for the state of wage workers and in the first instance for the purpose of increase in incomes by the intensive method of economy management.

Consequently the following stages of research of changes in working environment in Ukraine during 1907-1914 can be distinguished in the following way - pre-revolutionary authors concerned themselves with accumulation of statistical data, reminiscences of parties involved in the events, descriptive materials which just stated the facts; the historians of the Soviet period gradually deviate from accumulation of information to its research, analysis, systematization and fusion that was most pronounced in the 70th -80th of the XX for a period of creation of collective papers; modern researchers basing on best practice of their predecessors consider transformation in the working environment in new perspective without ideological overrun of the Soviet period. At present there is necessity of creation of generalising historiographical papers the task of which consisted in systematization and generalization of the best practice of several generations of historians on the problem of industrial workers' state in Ukraine during 1907-1914.

Key words: *proletariat; industrialist; standard of living; working conditions; length of a working-day; salary increase; research trends; historiography.*

REFERENCES

1. Astakhov V. I., Kondufor Yu. Yu. (1959), Kharkov proletariat in three revolutions, Book Publishers, Kharkov, 279 p. (rus).
2. Alokhin D. (1955), Revolution of 1905-1907 in Ukraine. Bibliographic index, Ministry of Culture of the USSR, Kyiv, 40 p. (ukr).
3. Kurginyan Ye. A., ed. (1973), Vanguard role proletariat in the revolutionary movement of Russia (1895-1917). Collection of labor, Nauka, Moscow, 117 p. (rus).
4. Voskresenskiy A. A. (1958), Struggle revolution of worker factory steam-engine of Kharkov (1895-1917). Brief historical essay, Publishing House of Kharkov University Press, Kharkov, 238 p. (rus).
5. Varzar V. Ye. (1909), Manufacturing factory end works industry to beginning 1909 year, *Newspaper finance, industry and trade*, Issue 1, pp. 63 (rus).
6. Gorin P. (1925), Essay on history of workers councils deputies in 1905, University J. M. Sverdlova, Moscow, 316 p. (rus).
7. Hurzhii I. A. (1968), Ukraine in the nationwide market of 60-70-s of the XIX century, Naukova Dumka, Kyiv, 191 p. (ukr).
8. Hurzhii I. A., Kudlai O. S., (1971), Act of heroism and modern working class Ukraine, Naukova Dumka, Kyiv, 48 p. (ukr).
9. Dovzhuk I. V. (2009), Industrial Donbas in the history of the Dnieper Ukraine (the second half of XIX - XX century), Luhansk, 364 p. (ukr).
10. Yevseienko S. A. (2005), The revolution events of 1905-1907 year in Ukraine historiography (the modern view of the soviet concept), Kyiv, 194 p. (ukr).
11. Zamkovyi P. V., Sarbei V. H. (1987), In her flame of revolution. The working class in Ukraine three Russian revolutions, Soviet school, Kyiv, 143 p. (ukr).
12. Ivanov L. M. (1962), Question of formation proletariat of Ukraine, Nauka, Moscow, 364 p. (rus).
13. Ilin V. M. (1977), *Social and economics statistics how source for history worker movement in Ukraine (1900-1914)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kiev, 19 p. (rus).
14. Kiryanov Yu. I. (1971), Working south Russia (1914 - February 1917 year), USSR Academy of sciences institute of history of the USSR, Moscow, 360 p. (rus).
15. Kiryanov Yu. I. (1979), Level vital workers of Russia (end of XIX - early XX century), Nauka, Moscow, 287 p. (rus).
16. Kiryanov Yu. I. (2000), Factors motivation labor in factory Russo of plant legislative. 1835-1917 biennium, *Ekonomicheskaya istoriya. Obozreniye [Economic History]*, № 4, pp. 14-21 (rus).
17. Kirilenko S. (1953), *Proletariat in the revolution in 1905 year*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kiev, 20 p. (rus).
18. Kravchuk M., Shmorhun P. (1955), The joint struggle of the Ukrainian and Russian proletariat in the revolution of 1905-1907, *The Society for the dissemination of scientific knowledge and political Ukrainian USSR. Series II*, № 11, pp. 31-32 (rus).
19. Krestovskaya N. N. (1986), *Motion in Ukraine in the period of the first the Russian revolution*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kiev, 15 p. (rus).
20. Kunytsia Z. M. (2004), *Workers of Ukraine in the socio-political movement (60-80-s of the XIX century)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kyiv, 16 p. (ukr).
21. Kizchenko V. I. (1990), Cultural character proletariat Ukraine in the period imperialism, Academy of Sciences USSR, Kiev, 228 p. (rus).
22. Los F. E., Oliinyk L. V. (1965), The state and the task of studying the revolution of 1905-1907 in Ukraine, *Ukrainian Historical Journal*, № 1, pp. 17-21 (ukr).
23. Los F. E. (1949), Formation of the working class in Ukraine, Nauka, Kyiv, 273 p. (ukr).
24. Los F. E. (1950), The leading role of the working class in the liberation struggle of the Ukrainian people against tsarist oppression and capitalist, *Derzhpolitydav USSR*, Kyiv, 48 p. (ukr).

25. Los F. E. (1954), The joint struggle of Russian and Ukrainian workers against and capitalist oppression. By the 300-th anniversary of WHO union with Russia Ukraine, State Publishing House of Political Literature of USSR, Kyiv, 66 p. (ukr).
26. Lavrov Yu. (1967), Labor metallurgy industry of Ukraine and revolutionary struggle in the 1895-1904 biennium, Nauka, Kiev, 211 p. (rus).
27. Leshchenko M. I. (1964), In the creation of the union of the working class and the peasantry during the first Russian revolution (the 70th anniversary of the revolution in Russia, 1905-1906), Znannia, Kyiv, 47 p. (ukr).
28. Martov L. (1906), Business case in Russia (4th edition), St. Petersburg, 95 p. (rus).
29. Mykhnenko A. M. (1996), *History of the Donetsk Basin second half of XIX - early XX century*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kyiv, 24 p. (ukr).
30. Modestov V. (1974), Working in Donbas Trejo Revolution, Moscow, 268 p. (rus).
31. Melnik L. G. (1988), Formation working class in Ukraine: transport proletariat in the 60-90-years nineteenth century, Kiev, 102 p. (rus).
32. Motrenko V. G. (1966), *Working motion on the eve of the first Ukraine Revolution (1900-1914)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kiev, 18 p. (rus).
33. Narochinskiy A. A. (1978), Historiography Revolution 1905-1907. Basic Tasks and Results of Study, *Actual problems of historiography soviet of the first revolution. Collection of articles*, Nauka, Moscow, 621 p. (rus).
34. Pankratova A. M., ed. (1931), Essays on the History of the proletariat of the USSR. The proletariat of imperial Russia, Kharkiv, 216 p. (ukr).
35. Nagornaya L. (1962), *Working motion in Khersonska province in the new revolutionary period 1910-1914*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Kiev, 16 p. (rus).
36. Nesterenko A. A. (1954), Essay industry history and provisions proletariat of Ukraine in late XIX - early XX century, Moscow, 308 p. (rus).
37. Nikolayenko A. (1926), Brief history working class in Russia, Leningrad, Moscow, 323 p. (rus).
38. Pazhytnov A. K. (1910), Statistics materials on the situation of workers at the 1907-1909 biennium, Moscow, 124 p. (rus).
39. Pankratov A. M. (1947), The development of capitalism in Russia and appearance working movement, A. Timoshenko Printing House, Moscow, 80 p. (rus).
40. Podov V. I. (1999), The history of the city Lisichansk, Alma Mater, Lugansk, 373 p. (rus).
41. Podov V. I. (2007), First miners and metallurgists Donbas, Lugansk, 51 p. (rus).
42. Potolov S. I. (1963), Working Donbas in the nineteenth century, Moscow, 256 p. (rus).
43. Pushkareva I. M. (1989), The labor movement in Russia during the reaction (1907-1910), Nauka, Moscow, 242 p. (rus).
44. Kiryanov Yu. I., ed. (1989), Working class of Russia from the origin to the early twentieth century, Nauka, Moscow, 751 p. (rus).
45. Working movement in the Ukraine during the new revolutionary upsurge (1910-1914) Sat instruments and materials (1959), Gospolitizdat USSR, Kiev, 510 p. (rus).
46. Working movement on Ukraine (1907 - 1917) (1965), Naukova Dumka, Kyiv, 342 p. (ukr).
47. Rashin A. G. (1965), The formation of the industrial proletariat in Russia, Naukova Dumka, Kiev, 438 p. (rus).
48. Workers and intelligentsia of Russia in the era of reforms and revolutions 1861 - February 1917 (1997), in Potolov S. I., ed., *Collection of scientific papers of the international conference "Workers and Revolution of 1905-1907"*, St. Peterburg, 613 p. (rus).
49. Varzar V. E., compiler (1908), Statistics strikes of workers in the factories for 1905, Moscow, 111 p. (rus).
50. Shebanits D. M. (2010), *Industrial development Donbas in XIX - XX century*, Abstract of thesis for the degree of candidate of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. History, Donetsk, 20 p. (ukr).
51. Shliakhov O. B. (2010), Ukraine on the way to an industrial society (the second half of XIX - beginning of XX century), Dnipropetrovsk, 243 p. (ukr).
52. Yevseienko S. A. (2005), The revolutionary events of 1905-1907 in Ukraine in the historiography of modern view of the Soviet concept), Kyiv, 194 p. (ukr).

© Муравік Ганна

Надійшла до редакції 22.07.2014